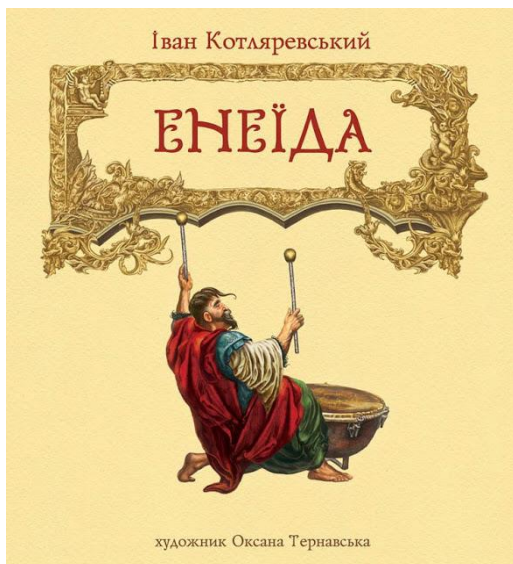

ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО КОТЛЯРЕВСЬКОГО

1. Поема «Енеїда» стала першим в українській літературі твором, написаним народною мовою.

2. "Енеїда" Котляревського була в бібліотеці Наполеона. Великий князь Микола Павлович — майбутній цар Микола I — попросив собі аж два примірники. А радянські дослідники підкреслювали, що "Енеїда"

Котляревського була у Леніновій бібліотеці. "Енеїду" Котляревського російською перекладали тричі.

3. Багато біографів схиляються до того, що саме через нещасливе кохання учитель Котляревський пішов в армію і до кінця життя так і не одружився. Коли 25-річний Котляревський працював домашнім учителем у пана в селі Золотоноша, закохався в 20-річну Марію – бідну родичку господаря. Батько її до Котляревського ставився добре, але Марія вже була обіцяна іншому, про що їй сказали учителеві. Він негайно покинув і той маєток, і цивільне життя, й пішов в армію. У 27 років став кадетом Сіверського карабінерського полку. Із армії пішов капітаном, хоч міг дослужити до вищих чинів.

4. На його могилі в Полтаві на першому пам'ятнику було написано: «Майор Котляревский, сочинитель малороссийской «Энеиды»». Через 100 років пам'ятник оновили і згадка про військовий чин зникла.

5. Прямих нащадків Котляревський не залишив. Перед смертю відпустив на волю кріпаків — шість душ. А дім на горі в Полтаві заповів своїй економіці, Мотрі Векливечивій, унтер-офіцерській вдові.

ОДНОЛЮБ

Важко знайти в Україні людину, яка хоча б за шкільною програмою не вивчала знамениту «Енеїду» Івана Котляревського. Про «Наталку Полтавку» годі й казати. Для жителів нашого краю цей сценічний персонаж, створений за образом головної героїні безсмертного твору, особливо дорогий. Адже спектаклем «Наталка Полтавка» у постановці Марка Кропивницького у залі Громадських зборів Єлисаветграда розпочалася тріумфальна хода Україною і

усією Російською імперією та далеким і близьким зарубіжжям українська театральна трупа.

Першою роль Наталки виконала яскрава зірка української сцени геніальна Марія Заньковецька. Не випадково оригінальну скульптуру сценічної Наталки встановлено на Театральній площі поряд з театром, який носить ім'я свого творця Марка Кропивницького. Новомиргород має

пишатися тим, що Котляревський певну частину свого життя провів у цьому місті, тут ним написано окремі частини «Енеїди», а також оригінальний твір «Пісня на Новий 1805 год пану нашому і батьку Олексію Борисовичу Куракіну». А ще у Новомиргороді відбулася подія з ланцюга особливої долі, пов'язаної з інтимним життям письменника.

За ті карі очі...

Кілька років Іван Котляревський навчався у Духовній семінарії. Потім ще довгенько працював у ній канцеляристом. Нарешті хлопець усвідомив, що духовне життя – не його покликання. Залишивши семінарію, він перебрався у Золотоношу й найнявся домашнім учителем до багатого місцевого землевласника. Той виділив Котляревському невеличку затишну кімнатку з меблями. У той час, як учитель займався вихованням панських дітей, молода покоївка, надзвичайно вродлива чорноока дівчина-кріпачка Марія, прибирала його житло. Частенько траплялося так, що учитель повертався додому раніше і заставав дівчину у себе. Він потроху почав учити її грамоти, невдовзі розумна покоївка навчилася читати. Будучи цікавою від природи, Марія інколи за відсутності Івана заглядала у шухляди письмового стола учителя. Одного разу відважилася взяти маленький аркушик паперу, списаний дрібним почерком. Прочитала написаний на ньому вірш і пізнала у тексті... себе.

Старий будинок у Новомиргороді

Після цього молодята зустрічалися все частіше, між ними спалахнуло палке кохання. Іван з Марією вирішили поєднати свої долі. Юнак звернувся за благословінням до господаря. Але той швидко розчарував Івана. Він повідомив, що Марійка повинна стати дружиною якогось військового вдівця, вже відбулися заручини і поміщик пообіцяв офіцерові відпустити свою кріпачку на волю. Знаючи круту вдачу і честолобство сільських кріпосників, Іван не став нічого з'ясовувати, без зайвих розмов і з болем у серці залишив дівчину. Напередодні її весілля передав через служницю Марійці лист, у якому повідомив причини свого неочікуваного від'їзду. До нього додав золоту каблучку з написом «На пам'ять від кадета Котляревського». Цим визначенням, певне, Іван натякнув на прийняте ним рішення податися на військову службу.

Дуель закоханих сердець

Дослідники життя і творчості Івана Котляревського сходяться на тому, що саме нещасне кохання привело автора «Енеїди» до війська. Від 1796 року Іван вже числиться у Сіверському карабінерному полку російської армії, сформованому з українських козацьких сотень на Слобожанщині. Окремі підрозділи полку дислокувалися у Новомиргороді, його казарми виструнчилися рядами на берегах мальовничого озера Лонго, що відділялося від Великої Вісі широкою мальовничою долиною. Ще кілька рот полку розміщувалися у Новоархангельську. Прапорщику Івану Котляревському, як прикомандированому до штабу полку, доводилося частенько бувати у роз'їздах, чути розмови різних людей. Від когось дізнався, що із панського маєтку в Золотоноші якийсь гульвіса-поручик викрав красуню-кріпачку. Виявилося, що той баламут служив у Сіверському полку разом з Котляревським. Іван, розшукавши поручика, впізнав його. Ще у часи учителювання Котляревського у поміщика гульвіса часто приїздив до Золотоноші і брехливими обіцянками обплутав мозок поміщикові Марії і той вирішив видати за нього сироту-служницю.

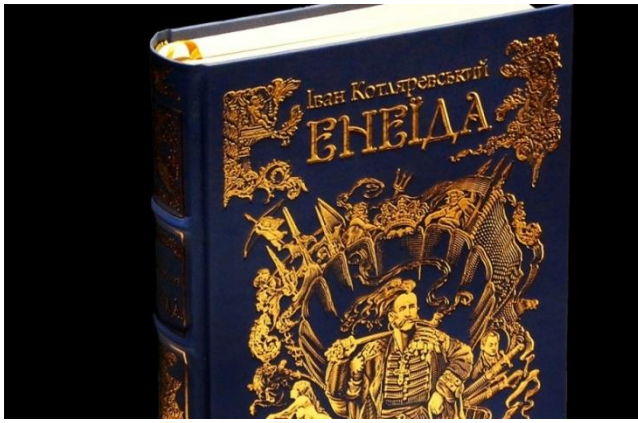
Дуель на пістолях

Та дівчина дуже любила свого Йвана, сподівалася на його повернення. Коли ж стало зрозуміло, що господар затіяв чорну справу, вона у відчай спробувала накласти на себе руки. Тільки випадок врятував життя закоханої дівчини. Горда і закохана Марія втекла від пана у Чорногірський монастир і все подальше життя прожила черницею.

Іван, довідавшись про гірку долю коханої, вирішив розправитися з її кривдником: він викликав поручика на дуель. Результат став невтішним для поручика: його постріл був невдалим, а Котляревський не промахнувся і тяжко поранив суперника. За участь у дуелі прапорщика негайно доставили до командира полку Дотішампа. Іван і друзі чекали найгіршого. Але сталося неймовірне: замість очікуваного суворого покарання прапорщика Котляревського підвищили у званні, і він став поручиком. До того ж, командир полку взяв його до себе ад'ютантом. Причиною такої благодущності генерала вважають те, що він дуже любив літературу, надто поезію. На той час усі, хто хоч трохи знався на українській мові, запоем читали «Енеїду». Дотішамп не був виключенням, він, як й інші читачі, чекав продовження поеми, над якою увесь вільний від служби час працював автор.

Багнетом, мов пером...

Котляревського тримали в армії, звичайно ж не заради літературної творчості. На першому плані була військова служба. Тим більше, розпочиналася чергова російсько-турецька війна, Сіверському

карабінерному полкові визначалася у ній особлива роль – він виводився на напрям головного удару російської армії до укріпленого турками Ізмаїла. Обстановка була складною, оскільки турецькі війська могли підтримати буджацькі татари, володіння яких були розташовані у районі Аккермана і Хаджибея. Штабс-

капітану Івану Котляревському доручили надзвичайної ваги ризиковану дипломатичну місію – піти у володіння буджаків і умовити їх дотримуватися нейтралітету, схиливши до мирного приєднання їхньої частини Причорномор'я до Росії.

Подарункове видання «Енеїди»

Із цим завданням дипломат Котляревський справився блискуче, за що був удостоєний ордена святої Ганни. Він також брав участь у штурмі Ізмаїла, де проявив хоробрість, також відзначену нагородою. Внаслідок поранення у грудні 1806 року корпусний ад'ютант Котляревський подав у відставку, востаннє відвідав Новомиргород, деякий час жив у сусідньому Златополі у двоюрідної сестри Ганни Скоробогач.

Одинокий я, нежонатий я...

Вийшовши у відставку, Котляревський назавжди поселився у рідній Полтаві – це місто він любив більше всіх на світі. За останні 28 років життя Іван Петрович залишав Полтаву вкрай рідко та й то за службової потреби. Він спорудив собі невеликий будинок над Ворсклою, церкву біля нього. У будинку письменника ніколи не було господині, якщо не вважати економку Мотрону, на яку він переписав садибу. Його серце так і лишилося зайняте однією-єдиною жінкою – Марійкою з Золотоноші. Як згадували сучасники, багато панянок задивлялося на Івана у молодості, та він був байдужим до усіх, до кінця життя так і не одружився.

Можливо, причиною самотності автора «Енеїди» та «Наталки Полтавки» була ще одна жінка. В архіві декабриста Сергія Волконського знайдено загадковий рядок: «Котляревського від каторги врятувала жінка, яка його любить». Відомо, з якою жорстокістю цар Микола I розправлявся із своїми політичними противниками, у тому числі з декабристами. Щоб врятувати приреченого від каторги, треба було мати дуже вагомий авторитет імператора. Саме такою була Варвара Рєпніна – дружина генерал-губернатора Миколи Рєпніна, одного з найвідданіших служителів престолу.

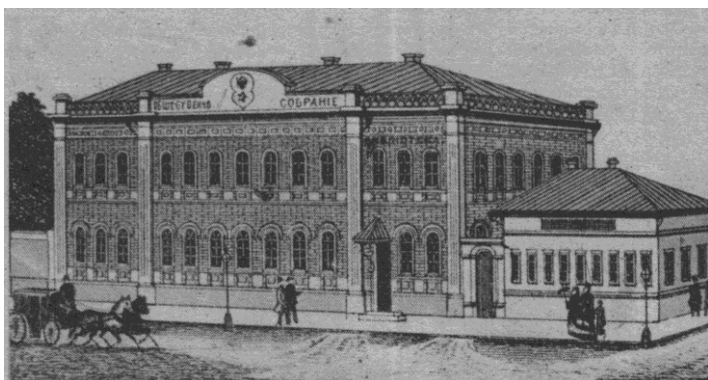
Пам'ятник І. Котляревському у Полтаві, 1903 рік

Родина Репніних 17 років прожила у Полтаві. Варвара була онукою останнього гетьмана України Кирила Розумовського, яскрава і сильна особистість. Вона відважилася у 1807 році пройти через палаючу Європу, щоб звільнити з полону чоловіка. Сам Наполеон Бонапарт захоплювався вчинком героїчної українки. Репніні тісно спілкувалися з Котляревським, генерал подарував письменнику свій портрет, Варвара замовила автору «Енеїди» переклад творів французьких авторів – це читиво у ті часи було надзвичайно популярним у сентиментальних, нудьгуючих жінок поміщицького середовища. Між Котляревським і Варварою, схоже, не було любовних зв'язків. Їх єдило почуття поваги і довіри. Вона врятувала Котляревського від каторги, він віддано працював над її незвичайним завданням. Три томи по 500 сторінок письменник перекладав 15 років, закінчивши роботу за чотири місяці до смерті. Це була надзвичайно виснажлива, нервова праця.

Скульптура Наталки Полтавки у Кіровограді

Цікаво, що через п'ять років у родині Репніних довгий час гостював молодий художник Тарас Шевченко, він запрошений був для малювання портретів генерала та членів його сім'ї. Тарас близько зійшовся з дочкою Репніних, теж Варварою. Вона щиро покохала поета, він не відповів їй взаємністю, але дружні зв'язки підтримував. Тарас присвятив дівчині кілька своїх творів, зокрема російськомовну поему «Тризна». Варвара Репніна була однією з небагатьох осіб, хто писав листи Шевченкові на заслання у солдатчину. Однак після повернення з неволі Тарас стосунки з подругою припинив, зустрівшись лише одного разу у Москві.

Будинок Громадських зібрань у Єлисаветграді, на сцені якого у ролі Наталки дебютувала Марія Заньковецька (тепер приміщення Ощадбанку)